

SZEMLE

IRELAND IN TRANSITION 1867–1921 SZERK.: D. GEORGE BOYCE – ALAN O'DAY (Írország az átmenet éveiben 1867–1921) London–New York, Routledge, 2004. 291 p.

A tanulmánykötet összeállítására egy rendkívül összeszokott szerkesztőpáros keze munkája. Eddigi együttműködésük gyümölcsei a „Parnell perspektívában”, „A modern ír történelem születése” és „Az unió védelmezői: Az 1801 utáni brit és ír unionizmus áttekintése” című kötetek (Parnell in Perspective. London, 1991; The Making of Modern Irish History. London, 1996; Defenders of the Union: A Survey of British and Irish Unionism since 1801. London, 2001). Mindezek e legújabb vállalkozás kiemelkedő minőségének ígérétével kecsegtetnek.

A bevezetés, melyet a két szerkesztő együtt jegyez, az átmenet fogalmának tisztázásával, illetve a kötet által kijelölt időhatár jogosságának indoklásával indul. Ez a munka arra vállalkozott, hogy az egész társadalmat érintő változás megjelenési formái közül azokat ragadja fel, amelyek az ír történelem legtöbb figyelmet kapott korszakának átfogó értelmezését teszik lehetővé. A szerkesztők, illetve a közreműködők érdeme, hogy még e sokat vizsgált periódust is képesek voltak új megvilágításba helyezni.

Az esszéket Boyce és O'Day három alcím köré csoportosította: az első az „Önrendelkezés, Írország és a »Szívek Uniója«, a második az „Ír Írország és a szeparatista öntudat”, a harmadik pedig a „Megreformált Írország vagy »fellázadt nép?«” címet viseli. Az első egység esszéi az önrendelkezési mozgalom történetét vizsgálják, míg az úgynevezett ír Írországról szóló rész a kultúrnationalizmus tárgyköréből merít, végül a harmadik rész az ír történetírás eddig kevésbé exponált témáinak rétegeibe enged bepillantást.

A bevezetésben egy újabb szempont szerinti csoportosítás szándékát is felfedezhetjük: a szerkesztők is igyekeznek elkülöníteni azokat az írásokat, amelyek egy-egy történelmi személyt vizsgálnak, azoktól, melyek különböző csoportosulásokat, pártokat, illetve nagyobb folyamatokat kísérlelnek meg az átmenet folyamatában elhelyezni. Az első egységbe kiválóan illik Alan O'Day esszéje, amely a „Max Weber és a vezetés, Butt, Parnell és Dillon: Nacionalizmus az átmenetben” címet viseli. Az író három szempont segítségével azt vizsgálta, milyen összefüggés fedezhető fel az egyének és a mozgalmak történelmi szerepe között. A nacionalizmus elméleti alapjainak vizsgálata után, Max Webernek a hatalom típusairól szóló elméletét irányadónak tekintve, három ír politikai kulcsfigura példáján keresztül O'Day azt a feltevést kívánta bemutatni, hogy egyes személyek milyen körülmények között juthatnak történelmet formáló pozíciókba. A Weber által felállított tipológia szerinti három forma a törvényes, a hagyományos és a karizmatikus vezetés. Ezt a felosztást elfogadva illeszti bele az önrendelkezési mozgalom atyját, Isaac Buttot a respektált, hagyománytisztelő politikusi szerepébe, míg a nacionalizmus tömegmozgalommá szélesedésével egy időben fellépő Charles Stuart Parnell, adottságai révén, a karizmatikus politikusi kategóriájába került. „Írország koronázatlan királyának” bukása után természetes és logikus történelmi igény volt a harmadik típus, a törvénytisztelő és bürokratikus ember felbukkanása, akit O'Day-nél John Dillon testesít meg. A végkövetkeztetésben a szerző Weber állítását, miszerint a karizmatikus vezér fellépése a krízisekkel esik egybe, sajátos ír példákon keresztül igazolja.

Ian Sheehy fejezete („T. P. Connor és a »Star«, 1886–1890”) az ír önrendelkezési mozgalom egy olyan támogatójáról szól, aki azzal az ír nacionalisták által erősen megkérdőjelezett módszerrel próbált országa hasznára lenni, hogy újságjában az önrendelkezést egy tágabb angol reformprogram részeként képzelte el. Nicholas Allen írásának („George Russell és az Ír Konvenció”) a szereplője szintén az önrendelkezést angol dominiumként elképzelő vonulatba illeszthető be. A szerző a főként pamfletrói és szerkesztői munkássága révén ismert Russellnek egy új oldalával, az Ír Konvencióban részt vevő politikussal ismeret meg bennünket. N. C. Fleming munkája szervesen kapcsolható ide, hiszen Londonderry hetedik örgróffja szintén résztvevője volt ennek a konvenciónak („Régi és új unionizmus. Londonderry hetedik márkija, 1906–1921”), melynek az volt a kitűzött célja, hogy az ír unionista és nacionalista politikuskok még az első világháború befejezése előtt közös megállapodásra jussanak az ír kormányzat státuszát illetően. Fleming esszéjét a márkí életének, személyiségének, unionista meggyőződésének és az ulsteri önrendelkezési válság éveiben betöltött szerepének áttekintésével indítja. Ezután rendkívül érzékletesen, folyamatként mutatja be a márkí elidegenedését a harcos, populista unionizmustól: a kezdeti, konszenzuserősítő javaslatokat megtorpedózó unionista képviselőtársak viselkedésétől egészen addig, hogy John Redmondnak, az Ír Parlament Árt vezetőjének a temetésén unionista képviselőtársai közül egyedül csak ő vett részt.

Az unionista oldal egyik kiváló, bár kissé mellőzött figurájának bemutatása után kívánczik Margaret O'Callaghan fejezete, aki a nacionalista oldal szexuális beállítottsága miatt nem kevésbé mellőzött alakjáról, Roger Casementről rajzol árnyaltabb képet a maga teljességében eddig feldolgozatlan, illetve nem

megfelelően értelmezett források segítségével. Írásának címe: „»Egy másik faj szemén át, az egykoron önmagukat kutató népével.« Casement, kolonializmus és a felidézett múlt.” A korábbi életrajzírói által elhanyagolt két verssekkel teli füzet, melyekből Callaghan hosszan idéz, a szerző szerint elsorangú bizonyítéka annak, hogy Casement már a brit afrikai protektorátusokon tisztviselőként eltöltött évei (1892–1913) alatt is ír nacionalista és birodalomellenes nézeteket vallott. A jól felépített esszé segítségével könnyen beláthatjuk, hogy Casement életének vezérgondolata mindvégig az a párhuzam volt, amit a Kongóban és Nyugat-Afrikában talált bennszülött népek és a 16–17. századi kelta Írország sorsa között vont. Versei és a Callaghan által megvizsgált források (levelezése Alice Stopford Greennel) mind alátámasztják a szerző elméletét, mely szerint már kongói évei is nagyban hozzájárultak Casement azon meggyőződésének kialakulásához, hogy Írország érdekeit és nem a brit birodalomét kell szolgálnia.

A kötet második nagy egységének választott témaköréből különlegessége miatt Michael Wheatley esszéje emelkedik ki („»Azok a békés csendes napok.« Nacionalista álláspontok az önrendelkezési mozgalom krízise előtt, 1909–1913”). Eltérően a korszak kutatásában eddig jellemző vonulattól, a vezérkultusz egy újabb példája helyett Wheatley öt megye 16 újságjának segítségével összegzi az 1909 és 1913 közötti évek eseményeinek a nacionalista sajtóban megjelent kommentárjait. Mivel az ír helyi sajtó, természeténél fogva, inkább volt a megyei vélemények tükré, mint alakítója, Wheatley hiánypótló írása nagyban hozzájárul a vidék véleményének a megismeréséhez, és ezáltal egy árnyaltabb kép kialakulásához.

A kötet által meghívott időhatár teljesebb megismeréséhez Emmet O'Connor munkája szolgál újabb adalékkal. Az „Igazi bolsevikok? Az Ír Szocialista Párt felemelkedése és bukása, 1917–1921” című tanulmány az ír politikai paletta egy eddig nem sok figyelemre méltított szegmensét mutatja be. Az Ír Szocialista Párt (SPI) megalakulásának, kiemelkedő tagjainak, céljainak és tevékenységének változása után O'Connor a pártnak a nemzetközi szocialista mozgalomhoz, majd a Kommunista Internacionáléhoz fűződő kapcsolatát ismerteti. Legfontosabbként kiemeli, hogy az SPI számára a bolsevik ideológia legvonzóbb pontja a nemzeti önrendelkezés joga volt. O'Connor szerint ennek egyik legmeggyőzőbb bizonyítéka, hogy az SPI mindennél jobban ragaszkodott Írország nemzetközi konferenciákon való elismertetéséhez. A szerző logikusan felépített és jól követhető esszéjének érdeme, hogy az SPI jelentőségét nem kívánta túldimenzionálni, valamint a mindenképp szükséges adatmennyiségnél többel nem terheli írását. Az SPI és az Ír Kommunista Párt a nemzetközi munkásmozgalom történetének kis darabja, melyet O'Connor csak az írek számára fontos dimenziókban tárgyal. Ám a két párt történetének főbb vonalait más, a korabeli munkáspártoknál megfigyelhető trendekkel is összehasonlíthatja.

Janet Nolan fejezete a kötet fókuszát tekintve teljesen egyedülálló. Ez az egyetlen írás, mely a korszak társadalmának nőtagjaival foglalkozik („Szándékolatlan következmények. A nemzeti iskolák és az ír nők mobilitása a 19. század végén és a 20. század elején”). Matthew Kelly annak a szituációnak az érzékeltesére vállalkozott, mely a Parnell halálát követő években a személye által összefogott nacionalista mozgalom több kisebb széthúzó ágra bomlását eredményezte („A parnellizmus vége és a Sinn Fein ideológiai dilemmái”). Bevezetőjében bemutatja ezeket a csoportokat, valamint elveiket, melyek elválasztották őket egymástól. Erre a búr háborús hős John MacBride és Arthur Lynch több oldalon keresztül kifejtett példáját hozza fel, akiknek az elhatározása, hogy szeparatistaként parlamenti választásokon kívánnak indulni, nyugtalanságot keltett az Ír Parlamenti Párt soraiban. Ez volt az a történelmi helyzet, amikor Arthur Griffith, a United Irishman szerkesztője, felmérve, hogy új közös platformot kellene létrehozni, megjelentette „Magyarország feltámadása” című pamfletjét. Az általa remélt egység eleinte csak annyiban mutatkozott meg, és ezt Kelly remek példákkal érzékelteti, hogy Griffith-et mindegyik oldalról kritikával illették. A „magyar politika” magyarázatából születő Sinn Fein bemutatására és a politikán túlmutató elvi dilemmára véleményem szerint nagyobb hangsúlyt is lehetett volna helyezni, akár a MacBride–Lynch példa rövidítése árán is.

Azt, hogy az 1867–1921 közötti éveknek Parnell mennyire központi alakja volt, remekül példázza James Loughlin fejezete a harmadik a kötetben („Nemzetiség és lojalitás. Parnellizmus, monarchia és az ír öntudat létrejötte, 1880–1885”). A szerző arra tesz kísérletet, hogy a tudatos mítoszteremtés keretein belül létrehozott Parnell-alakot mint a Viktória királynő kultuszát ellensúlyozni képes figurát mutassa be. Parnell szinte királyi kultuszát, mint fontos lépést, elhelyezi az ír nemzeti öntudat kialakításának folyamatában, mellyel a brit állam legitimitásának elfogadottságát kívánták aláásni. A fejezet a korabeli hangulatot az 1885-ös királyi látogatásig követi nyomon, illetve sorra veszi az alkirályi többnyire sikertelen kísérleteit arra, hogy a kultusz terjedését meggátolja. Az élvezetes stílusban megírt esszé, mely a korabeli sajtó karikatúráit sem felejtí ki, azzal a gondolattal zárul, hogy a királyi vizit nemhogy csökkentette volna Parnell népszerűségét, épp ellenkező hatást váltott ki.

A nagyobb folyamatok átfogására vállalkozó esszék közül, Loughliné mellett, Virginia Crossman cikke, mely „»A helyi igazgatás engedélyezésének varázsa.« A sürgősségi segélyek politikai perspektívái a 19. század végi Írországban” címet viseli, szintén az 1880-as évek politikai viszonyaival foglalkozik. A szerző az ír történetírás több központi témáját fonja össze írásában, melyet végig tudatos felépítés jellemez.

Ügyesen tárgyalja és mutatja be a helyi igazgatást, a segély-törvénykezést, a segélybiztosok korrupciós botrányait és az örendelkezési mozgalom retorikájába bekerült ilyen elemeket.

Az ír nacionalizmus történetírásának egyik legnagyobb tekintélye kétségkívül „Az első világháború alatti átmenet. Állam és polgár Írországbán, 1914–1919” esszé szerzője, D. George Boyce. Az első világháborúnak az állam és a polgár viszonyára Írországbán gyakorolt közvetlen hatásai közül, a társadalmat érintő számtalan törvénykezési aktus felsorolása mellett, a szerző a sorozási válság hosszú távú politikai hatásait emeli ki. Ennek két vonatkozását is aláhúzza Boyce. Az egyik, hogy az Ír Parlamenti Párt azért veszítette el az 1918-as választásokat, mert a neve összeforrott az Anglia oldalán való háborús részvétel támogatásával. A másik: a párt felerősítette azt a nacionalista retorikát, hogy az írek polgárként az „ír állam”-hoz voltak hűségesek és nem ahhoz az Angliához, mely a kontinensen más népek örendelkezési jogáért háborút indít, de az írektől megtagadja ugyanazt.

James H. Murphy munkája, a „Törött üveg és megbotozott tömeg: Cathleen Houlihan és az átmenet feszültségei” egy irodalmi mű, illetve annak fogadtatása és szimbolikája segítségével próbál az átmenet éveiben lejátszódott szemléletbeli változásokra rávilágítani. Először az Ír Irodalmi Újjászületési Mozgalomnak és irányzatainak, majd a munka keletkezési körülményeinek leírása következik, mely központi szerepet kap a mű szimbolikájában is. Murphy esszéjének a legnagyobb erénye, hogy egyszerűen tudja megragadni és érzékelteni a darab összetett szimbolikáját, a kor politikai hangulatát és a mű nacionalista fogadtatását is.

A vizsgált munkát a korszakot tárgyaló bőséges szakirodalomból mindenképpen kiemeli az a tudatos törekvése, hogy az átmenet évei nagy hatású folyamatainak sokaságából elsősorban azokat nézi meg közelebbről, amelyek az ír nemzeti öntudat formálódásával kapcsolatosak. Ezt az általános fókuszot az egyes szerzők – a remélhetőleg minél szélesebb olvasóközönség legnagyobb örömére – más-más időpontok és témák középpontba állítására használták ki. Ezek között szép számmal akadnak olyanok is, melyek nem túl gyakori vendégek a kötetek lapjain. A magas színvonalat képviselő tanulmányok szerzői között találkozhattunk fiatal kutatókkal, doktoranduszokkal is, akiknek a részvétele a szerkesztőpáros azon szándékát erősíti meg, hogy egy új nézőpontokat tartalmazó tanulmánykötetet bocsássanak útjára.

Zarka Zsuzsanna

ANNIKA MOMBAUER

HELMUTH VON MOLTKE AND THE ORIGINS OF THE FIRST WORLD WAR

(Helmuth von Moltke és az első világháború eredete)

Cambridge, Cambridge University Press, 2001. 325 p.

Annika Mombauer jelenleg az Open University munkatársaként a modern kori európai történelem tárgykörében tart előadásokat. Tanulmányait Münsterben, a Westfälische-Wilhelms-Universität intézményében végezte, majd 1998-ban a University of Sussex egyetemen elnyerte a PhD-fokozatot. Szakterülete a 20. századi német történelem, különösképpen az első világháborút megelőző időszak diplomácia- és hadtörténete, valamint az 1945 utáni korszak. Most ismertető monográfiájában Helmuth Johannes Ludwig von Moltke (1848–1916) szerepét tárja fel az első világháborút közvetlenül megelőző időszakban, egyúttal átfogó képet nyújt a német hadvezetés befolyásáról a politikai döntéshozatalra. Moltke 1906 és 1914 között töltötte be a vezérkari főnöki tisztséget, a kötet ezt az időszakot helyezi előtérbe.

A bevezető fejezetben a szerző jelzi a korabeli nemzetközi eseményekkel kapcsolatos katonai állásfoglalás jelentőségét, szól Moltke háború utáni megítélésének jellegéről, valamint a forrásfeldolgozás nehézségeire utal. Az első fejezet Németország hadügyi vezetésével foglalkozik. Leírja az uralkodó mint legfőbb hadúr helyzetét, bemutatja a szervezeti struktúrából adódó hatáskörök ellentéteket sajátosságait, és rámutat az emiatt kialakuló nehézségekre. Mindez elengedhetetlen a vezérkar pozíciójának megértéséhez. A második fejezet Moltke és Schlieffen viszonyát tárgyalja. Ennek keretében Moltke személyiségét, kapcsolatait, kinevezésének visszhangját, valamint elődje távozásának körülményeit vizsgálja. Ismerteti továbbá a Schlieffen-terv hátterét és hatását, valamint tanulmányozza Moltke hozzáállását mindezekhez. A harmadik és negyedik fejezetben a szerző alapvetően az 1908 és 1914 között kialakult válsághelyzeteket tekinti át. Taglalja Moltke háború szorgalmának érvelésének érvényesülését és katonapolitikai szemléletét, illetve a hadseregfejlesztés érdekében kifejtett aktivitását ábrázolja. Jelzi a nemzetközi erőviszonyok korabeli értékelését, kitér a semlegesség kérdésére, továbbá utal a közhangulat változására és ennek társadalmi jelentőségére. Az ötödik fejezet kifejti Moltke és a vezérkar tevékenységét a világháború kitérősekor. Bemutatja a kortárs német stratégiák véleményét az események alakulásáról, szól Moltke elbocsátásáról és személyes benyomásairól.